

DUIDELIJKHEID

TOM-JAN MEEUS

**DUI
DE
LIJK
HEID**

maand
van de
filosofie

Eerste druk, maart 2024

© Tom-Jan Meeus

Omslagontwerp Roald Triebels
Auteursfoto Merlijn Doomernik
Typografie binnenwerk Perfect Service
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 933 3914 9

NUR 730

Dit boek is geschreven in opdracht van
Stichting Maand van de Filosofie

www.maandvandenfilosofie.nl

www.uitgeverijpluim.nl

Voorwoord

Een journalist die vraagtekens plaatst bij politieke duidelijkheid – dat ligt niet voor de hand.

Wanneer ik als beginnend verslaggever korte tijd op het Binnenhof werk, in de jaren tachtig van de vorige eeuw, neemt een bozige ANP-collega op een dag een bandrecorder mee naar de wekelijkse persconferentie van premier Ruud Lubbers (CDA). Lubbers zegt zulke ondoorgroendelijke dingen ('taakstellend pad') en gebruikt zoveel jargon ('meerjarige echte minima') dat er aan zijn teksten geregeld geen touw is vast te knopen. Na afloop spoelt de ANP-collega in Nieuwspoort de band terug voor de verslaggevers, waarna we proberen te bepalen wat de minister-president bedoeld kan hebben. Vaak mislukt dit. Bij de Rijksvoorlichtingsdienst vinden ze het geen probleem. Geheimtaal suggereert deskundigheid en is tegelijk een middel om de burger op afstand te houden. Politici maken vuile handen en dat hoeft niet elke dag in de krant.

De laatste decennia is dit verschijnsel volledig verdwenen. Alle politici gaan na de eeuwwisseling duidelijk communiceren. De revolutie voltrekt zich zonder ophef. Wie duidelijkheid moeilijk vindt, moet er gewoon even op oefenen. Politici van alle gezindten doen mee, duidelijkheid heeft amper politieke kleur, duidelijkheid is goed. Journalisten vinden dit natuurlijk ook.

Duidelijkheid is een nieuw instrument voor een klassieke taak van het politieke bestuur: chaosbestrijding. Na de oorlog concentreren de kabinetten van de sociaaldemocraat Willem Drees (1948-1958) zich primair op maatschappelijke chaos. W.F. Hermans in *Paranoia* (1953): 'De mensheid denkt in een orde die niet werkelijk bestaat en is blind voor de oorspronkelijke chaos. *Er is maar één werkelijk woord: chaos.*' Ook vreest het naoorlogse bestuur politieke chaos door de communisten van de CPN. Zij verdwijnen in de jaren zeventig uit de Kamer, waarna in de jaren tachtig de angst voor politieke chaos herleeft door het radicaal-rechtse Kamerlid Hans Janmaat van de Centrumpartij. Nog steeds is de Tweede Wereldoorlog het referentiekader, progressieven en conservatieven zijn het er in die tijd over eens dat Nederland geen tolerantie voor radicaal-rechts hoort te hebben. Ook niet als de aanhang van populistisch-rechts vanaf eind jaren negentig groeit. Het bevordert dat ook ervaren politici na de eeuwwisseling ophouden met hun mistige taal: ze willen niet langer uitstralen

dat hun macht even vanzelfsprekend is als de sigaar in hun mondhoek.

In dit essay ga ik na wat de gevolgen van de nieuwe duidelijkheid voor de politiek en het land zijn geweest. Machiavelli's *De heerser*, over zijn opereren in de Florentijnse chaos van snel wisselende machthebbers in de zestiende eeuw, is mijn voornaamste gids. Hij gaat niet uit van politiek-bestuurlijke aspiraties of idealen, hij gaat uit van de politiek-bestuurlijke werkelijkheid, en levert een schitterende reeks contra-intuïtieve inzichten aan. Daarmee verken ik de spanning tussen het verlangen naar openbare duidelijkheid en de matigheid die is vereist in de binnenwereld van het democratische bestel. Ik behandel het perspectief van politici, ambtenaren, journalisten en inwoners van een wijk in Woerden. Ik bekijk het verband tussen de professionalisering van de overheid, de veranderingen in de media, en de vervreemding die burgers van overheid en media ervaren.

En uiteraard onderzoek ik de kampioen van de politieke duidelijkheid, Geert Wilders, die bij de Kamerverkiezingen van 2023 de belangrijkste politicus van het land werd. In zijn duidelijkheid komt de democratie van de laatste twee decennia samen. Hoewel het duidelijkheidsverlangen mede groeide om politici zoals hij te bestrijden, is hij de politiek leider die er uiteindelijk het meest van heeft geprofiteerd. Hij personifieert als geen ander de dubbelzinnige uit-

komst van duidelijkheid als instrument van chaosbestrijding.

Tom-Jan Meeus

Den Haag, januari 2024

I

Een onverwacht grote verkiezingszege, een doorbraak, is een machtige ervaring op het moment zelf. Als winnaar geniet je van de complimenten, de interviews, de ontzetting bij de anderen. Blijmoedigheid die neigt naar overmoed. Daags erna volgt de ontnuchtering. Politieke concurrenten blijven je behandelen als concurrent. In de fractie wandelen nieuwelingen met de borst vooruit de kamer binnen: amateurs die je als franje op de lijst hebt gezet en die nu al naast hun schoenen lopen. Het dringt tot je door dat dit ook verkeerd kan gaan: dat je de greep op deze mensen kunt verliezen, op je hele fractie, misschien zelfs op jezelf.

Geert Wilders hoeft je dit niet meer uit te leggen. Hij heeft het ervaren. Nooit is de P V V-voorman wanhopiger over zijn eigen wereld dan in de jaren na zijn eerste electorale doorbraak, in 2010, als hij 24 zetels haalt en de gedoogpartner van het kabinet-Rutte 1 wordt.

Anderhalf jaar moet hij een fractie van mislukkingen en zonderlingen leiden – een brievenbusplasser, een porno-ondernemer, een oud-militair met losse handjes, et cetera – om uiteindelijk, in het voorjaar van 2012, Rutte 1 ten val te brengen. Het nadeel is dat hij de verkiezingen daarna verliest – van 24 naar 15 zetels – met het voordeel dat hij zijn fractie kan ontdoen van de mensen die hem ongemak bezorgen.

Voor de buitenwereld lijkt die operatie geslaagd. Als de grootste oppositiepartij is de PvdV in het voorjaar van 2013 alweer de koploper in de peilingen. Maar binnenskamers blijft het broeien. Wilders lijdt onder de bedreigingen van moslimextremisten die hem al bijna tien jaar zijn vrijheid ontnemen. Tegelijk klagen PvdV'ers achter zijn rug over hem, er is ongemak, gezeur, ruzie. De partijleider wordt zwaarmoedig. In communicatie met vertrouwelingen die ik later krijg toegespeeld – mails, sms'jes, notities – geeft hij voortdurend af op zijn eigen mensen (van wie er vijf nog steeds PvdV-Kamerlid zijn). Meestal in staccato tekstjes zonder interpunctie.

28 februari 2013, na gedoe over het aanvangstijdstip van een vergadering: 'Allemaal gekken.'

24 maart 2013, na een gunstige peiling van Maurice de Hond: 'Zolang we alle gekken in toom weten te houden en niet laten bemoeien met de strategie zijn er gouden kansen.'

21 april 2013, nadat een vertrouweling de vrees uitsprekt dat PvdV-Kamerleden willen vertrekken: 'Ik

niet want dan heb ik minder gekken om me heen.’

16 mei 2013, na een mail van toenmalig fractiesecretaris Martin Bosma (‘Dion dreigt met juridische actie tegen de Facilitaire Dienst omdat hij geen lamellen krijgt’) over Dion Graus, nog steeds Kamerlid: ‘Die mail van dion (sic) aan kamerpersoneel kan echt niet hoor.’

30 juni 2013, nadat De Hond het potentieel van de P V V op 28 procent van de stemmen peilt: ‘Ik wil naar Hawaai. (...) 28 procent potentieel is 43 zetels zelfs twee derde daarvan is bijna 30 allemaal gekken en malloten.’

2 februari 2014, over weer een interne ruzie: ‘(...) nu ook fleur over de rooie dus is een kruidvat (sic).’

13 februari 2014, over Martin Bosma, nu Kamer voorzitter, die een fractiegenoot voorafgaande aan de gemeenteraadsverkiezingen buiten het overleg met andere campagneleiders houdt: ‘Is een schande hij piepelt je doet interessant laat jou het werk doen.’

Het pijnlijke is dat Wilders hiermee ook zichzelf diskwalificeert. ‘De intelligentie van een leider leidt men (...) in eerste instantie af uit de mensen waarmee hij zich omringt,’ noteert de Florentijnse ambtenaar Niccolò Machiavelli in 1532.* Als voorman van zijn eenmanspartij heeft de P V V-leider de kandidatenlijst zelf vastgesteld. Het zijn Wilders’ eigen gekken. Zijn beoordelingsvermogen is opnieuw tekort-

* Machiavelli (2014), p. 174

geschoten. Achteraf zeggen Pvv'ers ook dat je zijn 'minder Marokkanen'-uitspraken van maart 2014 niet los kunt zien van zijn rothumeur in het jaar daarvoor.

Het is erger. Het wordt hem in 2013 ook duidelijk dat er Pvv'ers zijn die met mij in contact staan, waardoor ik van tijd tot tijd in NRC van binnenuit kan beschrijven hoe het in zijn fractie toegaat. Zo schets ik na de Algemene Politieke Beschouwingen van september 2013, waarbij Wilders opnieuw een hoofdrol speelt, een minder gunstig beeld van zijn fractie: een vertrouweling van de partijleider heeft meegedaan aan gesprekken van Pvv'ers over een mogelijke opstand tegen de voorman.

'Echt een k*troddel,' mailt de vertrouweling op zaterdag 28 september, 7.38 uur aan zijn partijleider, niet wetend dat ik bewijsstukken in bezit heb.

Maar vooral tekenend is de reactie van Wilders zelf: hij vreest zijn eigen wantrouwen. 'De inhoud van het artikel overleven we wel hoor,' antwoordt hij 8.03 uur. 'Het ergste is dat die journalist niet alles verzonnen heeft en met mensen heeft gesproken. Dat vind ik het ergste althans. Niet weten wie je wel en niet kan vertrouwen. Ik haat mensen die paranoïde zijn – zoals veel arabieren die het combineren met conspiracy theorieën – en wil het zelf niet worden.'

Een boeiende zelfanalyse. De man die na 9/11 en de moorden op Pim Fortuyn (2002) en Theo van Gogh (2004) de naoorlogse politieke orde bedreigt, is drie

jaar na zijn electorale doorbraak vooral beducht voor chaos in eigen kring – en over de gevolgen hiervan voor zijn mentale gesteldheid.